

CULTURA CREȘTINĂ

revistă lunară

Redacția și Administrația:
B'aj (Transilvania).

Abonamentul:
Pe an 40 lei.
Pe șase luni. 20 lei.

Redactor responsabil:
Dr. Victor Macaveiu
BLAJ.

Actualități.

Spre statificarea școlilor?

În Nr. 5 al „*Învățătorului*“, — revistă pedagogică-socială, ce apare la Cluj, organul „Asociației învățătorilor din Ardeal, Banat, Crișana și Maramurăș“ — sub titlul: „*Învățătorii confesionali și comunal*“ găsim o scrisoare a învățătorilor din județul Hunedoara, întruniți în conferință la Deva, adresată Dlui Ministru al Instrucțiunii la București. Învățătorii confesionali și comunalii români se roagă să li-se întregască salariul și celelalte adause, *la egal* cu ale învățătorilor dela Stat și să li-se plătească cât mai în grabă.

Reproducem o parte din motivarea acestei reclamații a învățătorilor confesionali și comunalii, făcând din parte-ne câte-va sublinieri, pentru-că ea cuprinde câte-va adevăruri, cari nu pot fi în de ajuns repetate. — Reclamația însăși ne desvălește un colț intim al celei mai noue politici a Ministeriului de Instrucțiune, politică care nu este încă destul de rumegată, în chestiunea școlilor confesionale și comunale.

„Ne îndreptățește la aceasta cerere faptul — spune scrisoarea învățătorilor — că noi am fost în timpuri de grea încercare singurii, cari sub aripile ocrotitoare ale școlii confesionale, cu deosebit zel de emulare, înfruntând cu abnegație atentatele îndreptate meșteșugit asupra noastră și a școlii conduse de noi, precum și asupra poporului nostru, am știut să trecem teferi printre „Scylla și Carybdis“. Noi am fost făclia luminoasă, care aprindeam și încălzeam inimile, nuncind și luptând modești și tăcuți alătura de popor. Noi le-am deschis ochii sufletului și am ținut treaz simțul național, limba, legea și datinile noastre strămoșești. Noi singurii am

respins dela noi din curat simț național românesc arginții lui Iuda, cari ni-se ofereau zilnic. Noi modeștii luptători la înfăptuirea României-Mari am fost printre cei dintâi, cari am alergat la Alba-Iulia, cerând unirea pe vecie. Noi, după înfăptuirea României-Mari, am rămas la posturile noastre lângă popor, sfătuindu-l, luminându-l și conjurându-l a se feri de bolșevism, socialism și alte secte, cari zilnic atentează la dărâmarea simțului național, la dărâmarea bisericii și a statului nostru mult iubit.

„Și dacă noi toate acestea le-am făcut pentru neamul nostru în zile critice de grea încercare, oare acum, când în scumpetea aceasta ne mai pomenită, grija pentru susținerea familiilor noastre și a noastră ne insuflă zi de zi atâta groază, noi, în loc de remunerație, să fim preterați, să fim pedepsiți cu întregiri de salare neregulat plătite, ba, puși față în față cu învățătorii Statului, preluați dela Statul maghiar și încărcăți — se vede, prin moștenire — cu toate favorurile, să fim știrbiți până la subjumătate a salarelor, ce li-se licvidează lor, zic, față de aceia, cari în acele vremuri, de grea încercare pentru noi și neamul nostru, ei purtau stindardul de propagandă și erau pionerii și pepinieră caldă a ideii de Stat maghiar, unii mai sfiicioși, cei mai mulți însă fanatici, hiperzeleși, cântând, declamând și escelând pentru înfăptuirea idealului Arpadian. Noi credem, că față de atari alintați ai Statului nostru nu merităm aceasta tratare mașteră și suntem firm convinși, etc.“

E clar că este cea mai mare nedreptate, aceea ce se face învățătorilor și școlilor particulare românești, când în acest chip și în aceasta vreme se procedează în potriiva lor: prin detragerea ajutoarelor ce li s'au dat până acuma, detragere ce vine brusc, pe negândite și neașteptate.

Pornind dintr'un principiu absolutistic, à la Ludovic XVI: „l'état c'est moi“, dintr'o tendință de a monopoliza totul, astăzi în vremea inițiativelor particulare, cari ar trebui sprijinite pe toate căile, ministeriul instrucțiunii vrea poate pe aceasta cale să forțeze statificarea tuturor școalelor?

Cu astfel de mijloace o poate face! fiindcă, în greaua situație economică de azi, nici bisericile, — și mai ales bisericile românești! — nici particularii nu vor putea să mai susțină școlile ce le au, dacă le lipsește concursul statului, care este

astăzi singur în situația de a dispune asupra — împrumuturilor naționale fără de sfârșit.

Cu toate acestea, avem credința că rezolvirea acestei chestiuni nu e permis să se facă, fără de a-i premerge un studiu și o discuție serioasă asupra avantajilor, ori deasantațiilor ce ar urma, tocmai pentru statul nostru, pe urma realizării acestui gând de statificare a tuturor școlilor.

Să punem și noi ipoteza, că statul va statifica școlile! Tot statul va trebui să deschidă altele noi, în locul celor suprimate prin refuzul de a le ajuta, va trebui să rescumpere clădirile, înzestrările etc. ce le au astăzi școlile particulare, și în bugetul statului vor trebui să se adaugă câte-va zeci ori sute de milioane mai mult, pentru a susține aceleași școli, pe cari le susțineau până acuma instituțiile ori particularii cu ajutorul statului.

Și statul se va lipsi în acest chip și de cele câte-va milioane, ori să zicem numai sute de mii, pe cari inițiativa particulară le scotea cu frumosul, an de an, din buzunarul publicului, destinându-le pentru un scop al statului: care este cultura poporului și a cetățenilor săi.

Și va trebui să se lipsească statul de atâtea organe de control, cari îi stăteau gratuit la dispoziție, căci atât pentru biserici, cât și pentru particularii susținători de școli era doar o ambiție, ca să-și vadă școlile în bună regulă funcționând, alătura cu cele ale statului, ba, după putință, rivalizând, ca să le întrecă.

Noi ne aducem aminte, că tocmai problema financiară și nu alt-ceva, oprise, pe vremuri, când finanțele statelor erau totuși mai consolidate de cât astăzi — oprise pe guvernul unguresc, ca să nu statifice toate școlile confesionale din vechea Ungarie!...

Să privim însă și altă latură a chestiunii statificării școlilor.

Credem că guvernul românesc se va fi gândit și el, poate tocmai la aceasta latură a chestiunii, atunci când se pare că a dat lozinca statificării.

Este chestiunea școlilor confesionale și particulare *neromânești!*

Înțelegem, că guvernul vrea să scape, prin procedura statificării tuturor școlilor, de abuzul ce îl fac școlile confesionale

neromânești, de propaganda contra statului etc., ce se face la adăpostul acelor școli.

Chestiunea acestor școli încă are două părți: întâiu: partea financiară. În locul școlilor confesionale neromânești va trebui, în baza datorinței sale și a tratatelor de pace internaționale, *tot statul să deschidă școli de stat neromânești*, în cari adecă să se dea puțină cetățenilor de altă limbă să se cultive în limba lor.

În acest caz, statul va contribui din punga sa cu întreg aportul material necesar instrucției cetățenilor de alte limbi, lipsindu-se și aci de ajutorul inițiativei particulare.

A doua parte a acestei chestiuni este cea sufletască: educația și instrucția din aceste școli. Dar aci statul, în puterea suveranității sale, are dreptul, chiar fără de a contribui cu nimic la susținerea școlilor particulare neromânești, de a-și deprinde ingerința sa; atât în ce privește programa de studii, controla instrucției prin organele sale, calificația personalului didactic, cât și în ce privește mai ales contingentarea numărului de școli pe cari cetățenii neromâni vor să le susțină. E evident d. p. că nu are temeiul de drept la existență — și cu atât mai puțin poate avea drept la o subvenționare și ajutor din partea statului — o școală secundară maghiară în — Făgăraș!

Nu mai atingem încă alte câteva chestiuni de ordin sufletesc, cum este tradiția școlii confesionale aci dincoace de Carpați, atât la români, cât și la neromâni, a cărei conturbare poate să fie prilej de mari dificultăți ce s'ar creia statului însuși, din partea mai ales a străinilor. Poate că vom mai reveni de altădată și asupra acestei chestiuni.

Și, — ca să ne întoarcem de unde am plecat: dela bieții învățători dela Hunedoara: încheiăm cu modesta părere că atâta timp cât chestiunea statificării școlilor, nu este aranjată *principiar*, cu susținătorii acelor școli, este un păcat strigător la cer, ca statul să pedepsească pe slujbașii acelor școli, cari ei personal contra statului și a intereselor lui de sigur nu au păcătuit!

Dr, Victor Macaveiu.

Pagini de filozofie.

Temeiul moralei creștine.

(II.)

Toți cugetătorii sunt în deplin acord, că de când se cunosc frământările vieții omenești, ordinea socială nici odată n'a fost atât de zdruncinată, temeliiile esențiale ale societății nicicând n'au fost atacate cu atâta înverșunare, ca în prezent. E apoi îndeobște cunoscut, că temelia societății atârna exclusiv dela principiile morale profesate și urmate de membrii societății.

Vieța sufletului este *cugetarea*, funcțiune a minții și *lucrarea*, funcțiune a voinții. Omul se poate reține dela cugetare, poate se renunța la vieța speculativă a sufletului, dar are negreșit nevoie de a lucra, de a trăi. Faptului acestuia, adevărată nevoie iresistibilă de a trăi, se atribuie împrejurarea, că în anii ultimi ai veacului trecut s'au înmulțit peste seamă operele de conținut moral, opere, cari aveau menirea să dea îndreptar, să stabilească norme pentru acțiunile omenești, să arăte drumul pe care urmându-l, omul să poată ajunge la oarecare îndeplinire pe pământ, ca vieța agitată să-și afle și ea rostul ei. Greșala comună și fatală a scriitorilor de morală este, că ei au voit să pună bază unei morale fără *libertate*, fără *obligațiune* și fără de *sanctiune*. E evident, că încercarea lor a dat naștere unui făt mort, că și-au pierdut energia în clădirea unei zidiri efemere, lipsite de putere impunătoare și de rost îndrumător. Consecință de altcum absolut necesară a scepticismului propus de Kant și îmbrățoșat cu tărie de urmașii lui, a căror mulțime e fără număr. E doar natural, că e imposibil să stabilești o știință practică — cum e morala — fără principiile nestrămutate ale științei speculative.

Propusul nostru este, să arătăm învățătura genuină a filozofiei tradiționale despre *libertate* și corelativul ei *datorința*, din care expunere se va evidenția, că fără de aceste nici vorbă nu poate fi de o *adevărată* morală vrednică de *om* și vom încercă, să răspundem și obiecțiunilor, aduse din domeniul diferitelor științe.

Morala este știința regulatoare a lucrărilor omenești. Insaș noțiunea ei privită obiectiv, fără prejudicii filozofice,

presupune în subiectul ei — în om — o facultate intrinsecă — de voiți, destul de misterioasă — capabilă de a fi stăpâna hotărârilor sale, în stare de a trage toate consecințele faptelor sale, cu un cuvânt o energie, care cu drept suveran numește proprii efectele determinării sale.

Înainte de a cerceta, de a scruta *natura* acestei forțe unice în felul său, noi trebuie să punem mai pe sus de orice îndoială *existența* ei, pentru că mai toți scriitorii moderni de morală o trag la îndoială, refuzând să dea ascultare mărturiei evidente și irezistibile a conștiinței omenești. Da, pentru că dela Kant încoace s'a renunțat la filozofia bunului simț, s'a abandonat ca învechit metoda bătrânilor gânditori ai omenirii, de a primi, ca bază a filozofării, datele incontestabile ale naturii omenești, ci s'au acceptat ca punct de mănecare exigențele arbitrare ale unei concepțiuni aprioristice și conform acesteia cearcă să adapteze înșau firea statornică, imutabilă a omului.

De aici se explică paradoxul acela unic în felul său și împărecherea aceea a individului, de care pomeneam în scrisul nostru anterior. De aici vine împrejurarea aceea nostimă, că aceiași autori, de o parte neagă existența libertății omenești, considerată în principiile sale *interne* psihologice, de altă parte neobservând contradicția flagrantă, o admit în manifestările *externe*, în validitatea drepturilor și datorințelor cetățenești.

Enciclopediștii, în frunte cu Rousseau, tocmai mănecând dela conceptul libertății și al suveranității poporului, au pus bază noului aranjament de drept social și politic. Înzădar s'ar încumetă înșă cineva, să arete în mod calm și obiectiv inconsecința vădită a modului lor de purcedere, atunci, când de o parte ridică la rangul de idol social manifestările externe ale energiei omenești, numite: libertate, de altă parte, provocându-se la toate rezultatele uimitoare ale tuturor ramilor de știință, neagă în mod inapelabil existența ei intrinsecă, psihologică. Unuia, care astfel grăește, îi aruncă în față cu o aroganță imperturbabilă, că e logician sec, tomist încăpăținat, retrogad și ignorant în ale desvoltării gândirii moderne!

Abili, cum sunt, și iscusiți în ale sofisticăriei, codificătorii noi ai lucrărilor omenești, cearcă să-și întărească poziția lor: negarea existenței libertății: înfătoșând chestiunea, ca și cum ea ar fi în consonanță cu cele mai noi și sigure rezultate ale științei contimporane. La negarea libertății îi îndeamnă Mo-

rala, Psihologia, Metafizica, Fizica, Fiziologia și celelalte ramuri ale gândirii omenești! Cum apare, ei lucră cu aparat intricat și peste măsură de fascinant, cu deosebire pentru mulțimea mai puțin expertă în a judeca și a discerne *adevăratele* și *realele* rezultate, ale științei veritabile, de *opiniunile* și *hipotezele* fără număr ale amatorilor și diletanților în câmpul vast și sublim al filozofiei pure.

Filozofia tradițională ia, ca punct de mănecare a preocupărilor sale, datele bunului simț înăscut și cearcă să le clarifice, să le claseze, să le aducă în armonie unele cu altele, să le unifice într'un sistem, să reducă toate manifestările ființelor organice și anorganice la un principiu unic, simplu, dar infinit de comprehensiv, căci nu e vorbă de unitatea și simplitatea imperfecțiunii, ci de aceea a completei desăvârșiri, adecă: de Ființa primă, de Dumnezeu. Multiplicitatea și diversitatea manifestațiunilor acestei unice și simple Ființe, formează sublimitatea atractivă a sistemului filozofiei creștine și anume: în *aceasta* împrejurare, în *acest* fapt residă superioritatea impunătoare a concepției creștine, față de celelalte sisteme filozofice întortochiate și oarecumva siluite, forțate, ale făuritorilor diferitelor sisteme.

Astfel, și în chestiunea intricată și peste măsură dificilă a existenței libertății, filozofia tradițională mănecă dela concepția comună, îndeobște primită, a libertății. Conform acestei concepții, libertatea este noțiunea contrară necesității. Și fiind necesitatea de două feluri și anume: una externă sau extrinsecă, care se chiamă violență sau constrângere și alta internă sau lăuntrică, care se raportă la voința însaș propriu-zisă și care n'ar fi altceva decât o forță, o energie, care ar sili ființa rațională, să aleagă un lucru fără de a putea să nu-l aleagă, care cu un cuvânt, ar face, ca voința să nu fie mai mult stăpâna decisiunilor sale. Invingerea, delăturarea necesității externe formează libertatea *fizică* sau libertatea *coațiunii*. Nimenia nu trage la îndoială existența acestei specii a libertății, cel puțin în *unele* cazuri. Pe noi ne preocupă în prezent chestiunea a doua, ca cea mai importantă, că anume putem noi învinge, putem noi delătură, cu dela noi putere, necesitatea ce afirmative se impune de natura intrinsecă, înăscută a însaș voinței noastre; întrebarea e, că omul poate dispune cu drept suveran asupra gândurilor, simțemintelor și doririlor sale, poate omul să fie stăpânul decisiunilor sale, poate să lucreze într'un

chip, în preferință de altul, poate să aleagă după bunul său plac între diferitele motive, cari îl îndeamnă la acțiune, poate omul cu dela sine putere să *delibereze*, independent de orice altă cauză externă sau internă ci numai în virtutea energiei ce residă în puterea lui de a voi? Putința, de a *alege* între diferite motive, posibile și apte pentru ajungerea țintei, și putința de a se *determină* cu dela sine putere, constituie noțiunea comună și genuină a *libertății morale*, a *liberului arbitru*. Chestia noastră, după deslușirile date și după fixarea exactă a noțiunilor ce ocără în aceasta controversă, se reduce la întrebarea mult agitată, că anume *are omul libertate morală*, sau e lipsit de acest — dar prețios sau povară grea?

Dela resolvirea dreaptă a acestei gigantice întrebări atârnă chiar și posibilitatea sperării unei premeniri a vieții sociale. Și în adevăr. În cazul, când ne va reuși să arătăm, că toate, *adevăratele* rezultate ale diferiților rami de știință, sunt în perfectă conglăsuire cu cele mai intime spuse ale ființei noastre, cari reclamă și pretind pentru sine puterea aceea divină, ce se chiamă libertate, atunci putem și suntem datori să așteptăm o desmetecire a omenimii din înfrigurarea viitorului chaotic, suntem în drept să așteptăm o îndreptare spre cunoașterea temeinică și conștie a destinului său, și astfel o îmbunătățire reală a sorții sale, căci e imposibil și nenatural, ca omul să nu tindă spre bine, spre ușurare, spre îndeplinitură.

Din contră, dacă ne vom vedea siliți să ne recunoaștem lipsiți de această *nobilă energie*, atunci *nesiguranța și apatia* se vor înstăpâni în mod inevitabil pe ființa noastră cea mai intimă, atunci nu ne mai rămâne decât *resemnarea* stoică, peste măsură de dureroasă și deprimătoare.

Precum amintisem, pentru a dilucida și a rezolvî în mod adecvat întrebarea, dacă omul e liber sau nu, în înțelesul explicat, vom purcede dela datele pozitive ale *naturii* noastre, căci alt punct stabil de mănecare ne lipsește cu desăvârșire. Centrul desfășurării fenomenelor fizice este legea universală a gravitațiunii. Toate se produc în conformitate și în raport cu prescripsele și natura acestei legi. Astfel și în lumea morală, normativul universal al tuturor acțiunilor noastre, este legea adânc sădită în intimitatea eului nostru, este legea: *obligațiunii*, a *datorinței*. Acest glas tainic ne *prescrie* în mod categoric, absolut independent de climă, de naționalitate, de vrăstă, de condiție socială, de diferență de sex și independent de ori și

alte condiții accidentale, să facem *binele* și să încununăm *răul*. Pentru nici o ființă rațională, fie ea în orice grad mic al dezvoltării culturale, nu-i tot unul și același lucrul d. e. să onorezi pe părinții tăi sau să-i omori, să-ți împlinești cuvântul dat sau să fi perjur, etc.

Chiar acest fapt incontestabil l-a silit și pe Kant, ca, după ce în Critica rațiunii pure a distrus obiectivitatea ideilor, a senzațiilor, a timpului și spațiului, să revină în Critica rațiunii practice și să stabilească pe baza principiului *datorinței* sau al imperativului categoric — cum îl numește el — existența libertății, a lui Dumnezeu, a vieții eterne, principii fără de cari — precum el bine a prevăzut — s-ar fi sdruncinat din temelie ordinea socială. Câtă inconsecință logică este în modul de purcedere al lui Kant, ușor poate observa orice cugetător! El a renunțat să trăiască în lumea speculativă a cugetării, a cărei obiectivitate a tras-o la îndoială, dar a fost silit să trăiască în lumea practică a acțiunii, împărechiat cu convingerile sale speculative. După ce cu inteligența lui vastă a observat, că legea cea mare și inexorabilă a *datorinței* este un *ce real*, iar nu jocul fantasiei noastre, a văzut, că e nevoie, pentru menținerea și existența vieții sociale, ca părintele, fiul, bărbatul, femeia și cetățeanul să aibă *datorințe* și *drepturi*.

Din faptul incontestabil, admis și de adversarii noștri de idei, adică din faptul existenței *datorinței* emanate din structura intimă a ființei noastre, noi pe baza siguranței, mai mult! — a *evidenței* însaș, deducem cu deplin drept *existența libertății*. Și zicem: fiindcă *trebuie* să faci, tu *poți* să faci.

Să observăm însă de acum o profundă și esențială deosebire, între *datorința* ce am desprins-o emanând din adâncul ființei inteligente și între *constrângerea* ce vedem, că regulează fenomenele ființelor inanimate, în urma legii universale a gravitațiunii. Nimănui nu-i trece prin minte să afirme, că ferul are *datorința* să se dilateze în urma căldurei, că pomul are *datorința* să aducă fructe, etc.

Din contră, fiecare om întreg la minte va zice despre individul, care *conștiu* a comis vre-o crimă, că are *datorința* morală să-și tragă consecințele faptei sale. Și la fel a purces dela început și purcede de prezent justiția omenească.

De unde-i diferența aceasta de neînțeles dintre legea *datorinței*, a *moralei* și dintre legea ființelor necuvântătoare, dintre legea fizică? E vădit, că de acolo, că legea fizică în-

pinge în mod *fatal și irezistibil* ființele la desfășurarea acțiunilor lor, pe când legea morală prescrie, dar nu *constrânge*. Și dacă totuși ființa rațională *trebuie* să împlinească prescrierile *datorinței* morale amintite, este, pentru că ea le *poate* împlini, dacă voește.

Astfel apare clar, că în noțiunea datorinței e cuprinsă deja noțiunea libertății morale. Fără libertate nu sunt nici datorințe, nici drepturi. Drept *fără datorință și datorință fără libertate* sunt cuvinte goale, sunete, cari nu corespund unei entități ontologice.

Mai mult. Dacă ființa rațională nu ar avea libertate, cum se explică nedumerirea, musturarea, și înainte, dar cu deosebire, după săvârșirea cutărei fapte potrivnice glasului tainic al conștiinței noastre de datorință? Cum s'ar explica îndestularea aceea nobilă ce concomitează acțiunile generoase, cu deosebire dacă sunt îndeplinite după delăturarea și învingerea greutăților mari? E evident, că aceste fenomene psihice presupun realitatea *datorinței și a libertății*.

Distrugeți libertatea, și atunci ați nimicit virtutea și vițiul, meritul și demeritul, eroismul și lașitatea. Atunci e de prisos, ba mai mult, e o nebunie întreagă cultul eroilor naționali, venerațiunea oamenilor de știință, admirațiunea și recunoștiința față de binefăcătorii omenirii. Toate nizuințele nobile, toate tendințele spre idealități își pierd fascinul atrăgător și devin fapte inconștiente, urmări firești ale fatalismului inconștient, atunci toată activitatea omenească se reduce la o formulă seacă de matematică, atunci inerția și indiferentismul devin stăpânitorii absoluți ai inimelor noastre. Atunci ați nimicit stimulul acela nobil de emulare cinstită, care îndeamnă pe om la nesocotirea greutăților, pentru a ajunge, cu dela sine putere, *liber*, de a săvârși opere folositoare pentru omenime.

Fataliștii sau determiniștii recunosc și primesc ca de tot logice urmările înșirate de noi, în cazul negării existenței libertății. Ei însă în frunte cu Diderot, La Mettrie și mai apoi cu Stuart Mill, Taine, Guyau și cu deosebire cu elegantul scriitor Fouillée, în studiul lui despre libertate și determinism, afirmă, că noțiunile de datorință, premiu și pedeapsă, merit și demerit, virtute și vițiu, cu un cuvânt toată activitatea vieții morale, poate să stea foarte bine, ba cu mult mai bine, și fără libertate. Spre a putea dovedi legitimitatea aserțiunii lor, ei au dublat conștiința omenească, făcând ca omul să se cugete

În un chip și să lucreze altcum. Ei au inventat deosebirea aceea ciudată între *responsabilitatea morală* sau în forul intern și între *responsabilitatea civilă* sau în forul extern, numită și legală, care ar fi cu totul independentă de cea dintâi. Ei spun, că solidaritatea universală, care există și între membrii societății, pretinde, ca faptele dăunose pentru cutare membru al societății, din momentul ce acele sunt ale mele, — indiferent, că în mod liber sau necesar — să fie pedepsite de legea civilă, fără ca să fie nevoie să se constate libertatea de acțiune a delicventului.

Baza labilă, șubredă a acestei aserțiuni e vădită, înaintea ori cui judecă chestia fără părtinire, fără prejudiciu. Dacă, conform pozițiunii determiniștilor, responsabilitatea legală atâră exclusiv numai dela împrejurarea, că acțiunile săvârșite de mine aparțin eului meu psihofizic, atunci întreb eu, de ce nu condamnă nimenea pe un nebun pentru faptele sale, pentru că și acele aparțin eului lui psihofizic? E evident, că chiar și responsabilitatea civilă se bazează pe presumpțiunea libertății și numai de aici urmează legitimitatea ei.

Tot așa, zădarnic încearcă determiniștii să explice celelalte noțiuni strâns legate de activitatea vieții morale. Nici părerea de rău, nici bucuria nu-și mai au îndreptățirea lor, în teoria fataliștilor. Nici propusul de îndreptare nici străduirea spre o primenire în spre bine nu mai au nici un rost. Și în privința aceasta e cu mult mai logic și consecvent crezului său Spinoza, când condamnă deadreptul părerea de rău pentru cutare faptă, precum și mila față de cei oropsiți, față de cei nefericiți. Și aieva, e o nebunie, și tristă și goală, să te neliniștești pentru o faptă, pe care nu ai fost în stare să o încunjuri, mai mult! pe care ai fost constrâns să o săvârșești. Tot așa e ilogic, să te lași abătut de nefericirea altuia sau chiar a ta proprie, căci atunci ai lucra în contra dispozițiunii destinului, orânduitorul tuturor!

Din cele expuse reiese clar, că examinând cu imparțialitate datele absolut sigure ale firii noastre, că dând ascultare exigențelor înăscute ale simțului nostru de moralitate, în congrăsuire cu judecata unanimă a conștiinței umanității trebuie să afirmăm existența *datorinței* și, în mod necesar, și a corelativului său, a *libertății*, adică să afirmăm existența energiei, a forței de autodeterminare, a facultății de a ne hotărî și a delibera cu dela sine putere asupra acțiunilor noastre. Acti-

vitata omenească, demnitatea omului o pretind sus și tare aceasta. Concepția morală a lumii întregi întărește aserțiunea aceasta a noastră. Altfel tot ce se întâmplă, tot ce se desfășoară înainte, ar fi *la fel de bun și de rău*, pentru că tot ar fi cum trebuie să fie și tot ar fi bun și legal și cinstit cum este, fiindcă altfel nu poate să fie. Am ajunge, — unde de fapt sunt determiniștii — că s'ar distruge, ar dispărea cu totul păretele despărțitor între bine și rău, onest și dionest, ar fi un comunism chaotic, o egalitate desăvârșită între concepțiile și noțiunile cele mai disparate. Ar urma prăbușirea completă a ideologiei construite, din observarea minuțioasă a fenomenelor psihice, cu atâta trudă și sirguință, de șirul lung al bărbaților înțelepți în decursul veacurilor. Ar urmă recunoașterea legitimității forței brute asupra dreptului, care fără bază morală și astfel fără libertate nu se poate închipui. O vedem din sforțările inutile ale determiniștilor, cari zadarnic cearcă să salveze noțiunile esențiale ale moralei fără libertate.

Noi suntem de convingerea, că omul, spre a-și ajunge scopul său moral, are lipsă de datorință și de libertate — și de aceea Ziditorul l-a și înzestrat cu ele — chiar așa, precum are lipsă — de aer, ca să trăiască.

Fără libertate omul nu poate trăi în mod vrednic de o ființă rațională.

Morala, adecă știința activității omenești, o pretinde aceasta în mod categoric și vedem, că aceasta pretensiune e în conformitate cu aspirațiunile cele mai nobile ale ființei noastre.

Dr. Augustin Tatar.

Problema învățământului religios.

Religia și filozofia în învățământul secundar.

(II.)

Dlor, să nu zimbiți, ca la o ironie a mea, când vă spun că psihologia, adecă știința sufletului, se face fără a se interesa măcar despre suflet. Se face matematică sau fizică, constatând numai raporturi. Nicăiri mai mult decât în Universitate — și specificăm: la facultatea de filozofie — n'a învățat generația noastră mai mult dispreț pentru metafizică.

Și totuș metafizica este filozofia propriu zisă, restul rămânând numai ca o simplă pregătire pentru a ajunge până la ea. Psihofizica, psihofiziologia, psihologia experimentală etc., nu sunt pentru filosofie nici măcar atât, cât este gramatica, retorica și poetica pentru literatură. Ele toate nu sunt, decât — capitolul pregătitor.

Se rîde, la auzul cuvântului metafizică, ca despre aiurări de om bolnav, ca entități ce nu pot fi „simțite“, se glumește cu ironie asupra cauzei prime, cauzantă și necauzată și, în schimb, se vorbește — și se repetă cu toată serioșitatea, ca un adevăr experimental și intuitiv — de: „excitații compuse din 450 bilioane ondulații pe secundă à 6878 m. m. pentru roșu, 790 bil. pe secundă à 3928 m. m. pentru violet la om și 912 bil. și numai 3108 m. m. ultravioleul la furnici“... Și țineți seamă, că e vorba de cifre exacte și date prin experiență ca atari, iar greșala de o miime de milimetru, sau cu o duzină de vibrațiuni mai mult, răstoarnă siguranța științifică. Se mai strecoară prin manuale — și nu știu dacă nu se repetă cumiva prin provincie — pe vremea mea se spuneau și în capitală — ca adevăruri științifice, că „omul *derivă* din maimuță, că materia este etern necesară și cu dela sine putere, în baza imutabilității legilor naturei“; apoi, în altă ordine de idei, că „faptele din biblie sunt povești și mituri, că miracolele sunt excluse, în baza principiului invariabilității legilor naturei“ etc. — De ce relatez eu toate aceste erori? Pentru a arată că, în ciuda disprețului pentru metafizică, tocmai acei cari vor să o distrugă sau, mai bine zis, să o scoată din rândul speculațiilor inteligenței, ei tocmai o introduc acolo unde nu poate fi. Fac metafizică în științele naturale și se spun toate acestea tinerețului, tocmai la vârsta, în care rolul magistrului, în care „magister dixit“ are toată puterea, mai ales când acest magister vine înaintea lor cu microscopie și eprubete, sau umple de zece ori tabla cu numere algebrice. Se inoculează astfel neadevăruri, cari sunt de cele mai multeori fatale culturei, slabe încă, a elevului dela începutul liceului.

Dlor, acest procedeu, de a afirma sus și tare, în numele științelor exacte, maxime ce nici nu sunt, nici nu pot fi dovedite și, mai ales, a schimba rolurile cu totul opuse ale unor științe, a introduce metafizica în științele exacte și științele exacte în metafizică, ne place a-l numi *bolșevism în știință*. Căci, Dlor, înseamnă a răsturna patrimoniul adevărilor mari

căştigat din gândirea atâtor generaţii, fără a-l putea înlocui prin altceva, decât prin chaosul contradictoriu; căci bolşevismul social, — care nu însemnează altceva, decât răsturnarea ordinii sociale cu atâta greutate întocmită, iar tot ce este pozitiv în socialism îl veţi vedea imediat, în forma lui vitală, în creştinism, — nu se putea naşte decât ca rodul unui chaos mai întâiu *în idei*. De altcum, cetiţi literatură rusă şi, ca să nu vă mai citez altceva, decât pe Tolstoi, spuneţi-mi, dacă în opera lui nu este o judecată de om bolnav, dupăcum un secol mai înainte fusese cugătarea lui J. J. Rousseau?

Totuş, Dlor, în acestea este un adevăr şi anume necesitatea metafizicei. Omul totdeauna a simţit nevoia de a descoperi cauza ultimă a lucrurilor. Aceasta este filozofia propriu zisă; ştiinţele diferite studiază fenomenele în cauzele lor imediate, filozofia: în cauzele ultime. Filozofia începe acolo, unde ştiinţele se termină; ea este sinteza lor, a tuturor. Dar, tocmai de aceea, câte o ştiinţă izolată nu se poate ridica spre deslegarea cauzei ultime a lucrurilor, ci toate ştiinţele împreună. Filozofia este vârful cel înalt al muntelui; vederea cea mare n'o ai, decât după ce ai ieşit din zona pădurilor. E adevărat, că într'unele părţi ale muntelui pădurile se termină mai repede, într'alttele mai târziu, că dintr'unele părţi ai puncte, din cari se desprind privelişti minunate, însă priveliştea cea mare n'o ai, decât după ce ai ajuns aşă de sus, încât din nici o parte pădurile să nu-ţi mai tae vederea. Pădurile sunt diferitele ştiinţe, creştetul muntelui este filozofia. Discutând cu orice om de ştiinţă exactă, îţi recunoaşte — când e sincer — că „nous ne savons le tout de rien“ şi că orice chestie de fizică se termină în — metafizică. Acesta este adevărul cel mare, acesta trebuie mai ales strigat sus şi tare, şi, aşă fiind, trebuie scose toate urmările lui. Omul are, pentru a ajunge la adevăr, două mijloace suverane: unul, pentru a-l cunoaşte, raţiunea; altul, pentru a se contopi cu el, conştiinţa. Dupăce, cu ajutorul ştiinţelor exacte, am obişnuit raţiunea să lucreze cu toată prudenţa ştiinţifică pentru a nu greşi, să o lăsăm să-şi ia sborul spre adevărurile cele mari, căci aşă ea nu va greşi. Şi ceeace logica cea mai severă o face să descopere, ceeace în baza primului principiu — acela al contradicţiunii — va putea să deducă — să nu ne ferim a o admite cu toată liniştea certitudinii, căci adevărurile empirice tot pe acelaş principiu se bazează, numai că trec prin mult mai multe faze.

Ei bine, Dlor, rațiunea omenească ajunge, în modul cel mai sigur, la deducerea existenței lui Dumnezeu, unic și simplu. — Căci Dumnezeu este: Inteligență, Iubire și Vieță; Imutabil, Veșnic și Imens; A-tot-puternic, A-tot-știutor și liber Creator, lumina și vieța tuturor lucrurilor.

Orice minte ageră și neprevenită de prejudecăți poate ajunge, cu ajutorul filozofiei, la stabilirea acestor adevăruri, tot atât de certe, ba poate mai reale, decât acele matematice. Inșă oricât de sigure sunt ele, sunt totuș prea severe, prea înalte; sunt accesibile, de fapt, puținor persoane și mai ales — fiind în cea mai puternică disproporție cu vieța noastră de toate zilele — nu le putem ținea mult în pragul conștiinței; numai câteva momente le contemplăm și, ce e drept, acele momente te recompensează bine pentru munca depusă spre a le atinge, dar în tine durează puțin și se repetă rar. Infructua lor în vieța socială e slabă; cum spuneam mai sus, acum vorbim filosofie și, peste un sfert de oră, putem veni într'un conflict foarte fizic cu pasagerul nefilozof din tramway! Filozofii nici odată n'au guvernat lumea și republica lui Platon, deși platonică, totuș nu eră nici ea numai metafizică. Legătura aceasta între Dumnezeu și om, care este cheia fericirii noastre, izvorul vieții, o face religia. Religia este știința adevărilor revelate: știință riguros demonstrativă. Faptul revelației este de natură filozofică, istoric și empiric chiar; prin urmare demonstrabil după metodele acestor științe. Obiectul ei însă, evident că nu, pentrucă este *superior* celor mai înalte adevăruri raționale. Subliniez însă, ca să nu se confunde cuvântul superior, căci altceva este a fi superior rațiunii naturale și cu totul altceva este contrar rațiunii, dupăcum mulți îl confundă, unii dintr'adins, alții din slăbiciune mintală.

Că un singur Dumnezeu există, că este A-tot-puternic și infinit de bun, ni-o demonstrează însăș rațiunea; ce poate, ce vrea să facă, ce a făcut din bunătatea lui infinită cu a tot puternicia Lui nu ni-o mai poate spune decât El și noi nu avem altă alternativă, decât: de-a crede sau de a nu crede, decât de-a fi recunoscători adorându-L, sau nerecunoscători neascultându-L sau chiar hulindu-L.

În chipul acesta se prezintă pentru noi adevărurile religiei lui Isus Hristos.

Și acum, Dlor, ca să mă grăbesc spre încheiere, vouă arată numai în esență, ce este religia creștină, pentru a vă lăsa pe Dvoastră să trageți concluziile.

Există o carte, rezultată imenselor și nesfârșitelor volume de teologie dogmatică și morală, o carte care uneori trece de o sută de pagini, de multeori abia are câteva zeci de pagini mici de tot, o carte pe care, într-o familie creștină, copiii o știu din scoarță în scoarță, mai înainte de a fi învățat să scrie sau să citească și care se numește Catehism.

În această carte găsim totdeauna, pe la începutul ei, întrebarea: pentru ce a făcut Dumnezeu lumea? de ce l-a făcut pe om? Ca răspuns, avem: pentru ca să-L cunoască, să-L adore, să-L iubească și să-i slujească lui Dumnezeu, aici, pe pământ și apoi ca să se bucure de El pentru totdeauna în raiu. Și apoi urmează ideea, că modul, cum se face acest lucru, este cuprins în catehism. Așadar iată imediat răspunsul pentru găsirea căruia se străduiesc în deșert atâta timp filozofii și cărturarii necredincioși, legislatorii și oamenii politici, cari vor să aranjeze lumea după capul lor. — Să vedem acum, dacă este adevărată această soluție a enigmei celei mari. Ca să fie adevărată, ea trebuie să îplinească următoarele condiții: 1. să fie, oricând, accesibilă tuturor oameșilor, 2. să dea indivizilor și, implicit, societății, fericirea deplină.

Dacă observăm lucrurile cu atenție, vedem că așa este. Cunoașterea lui Dumnezeu înseamnă știința, dela cea elementară, a naturii, până la cea superioară, a teologiei. Adorarea Lui înseamnă rugăciunea, care iarăș poate fi continuă, dacă păstrăm mereu, înaintea noastră, prezența Lui.

Iubirea este împlinirea poruncilor lui Dumnezeu. În acest sens, știți prea bine cum a rezumat Isus Hristos poruncile decalogului, sub forma lor pozitivă. Prima poruncă și cea mai mare este: „Sa iubești pe Domnul Dumnezeuul tău, din toată inima ta, din tot cugetul și din toate puterile tale“; iar a doua, asemenea acesteia este: „Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși“. În aceste două porunci stă toată legea. Evident că pentru cine meditează cât de puțin aceste două principii, vede cum, în aceste rânduri, atât de simple, este cuprinsă toată vleața contemplativă și cea activă. Nici un fel de altă ocupație și nici o știință nu poate prinde așa de complet toată activitatea omului; căci orice faptă și orice gând poate și trebuie să fie îndreptat spre Dumnezeu. Operațiile intelectuale, da; cele manuale, de asemenea, cele naturale, cum este mănucarea și somnul, de asemenea, întrucât recunoaștem în ele voința Creatorului nostru de a fi așa alcătuiți. În chipul acesta

creștinul poate neîntrerupt, în fiecare clipă, prin tendința de a împlini voinea lui Dumnezeu — ceea ce înseamnă: iubindu-L — în fiecare clipă din viața lui să se apropie, să se unească tot mai mult cu El. Ei bine, ce este acest lucru, dacă nu — raiul pământesc?

O atare Fericire, care întrece orice plăcere materială, nu are cuvinte pentru a fi exprimată, dar o găsim așa de bine expusă în viețile sfinților! De altminteri, chiar din relațiile cu persoane ce trăesc o viață adânc contemplativă, deși numai ca un slab reflex, totuș te umpli de un farmec negrăit.

Dar dacă pentru individ o atare viață este fericită, cu atât mai vădită ar fi constatarea aceasta într'o societate în care toată lumea ar trăi conform învățaturii lui Isus; o știm din spusele cu privire la viața primilor creștini, o știm din istoria ordinelor religioase, în momentele lor cele mai înălțătoare: cu toată viața materială cea mai grea, veselia sufletească eră completă și continuă. — Cu atât mai mult o societate cu principiile creștine la putere, căci toate principiile, pe cari le urmăresc legiuitorii, se găsesc împlinite. N'ar fi nevoie să mai reamintesc un adevăr atât de banal și de des repetat, totuș, pentru că de cele mai multe ori el este uitat, îl repet: principiile revoluției franceze, drepturile omului: libertate, egalitate și fraternitate, nu numai că sunt cuprinse în creștinism, dar numai el le-a practicat cândva și numai el le poate practica. Ce voiți mai multă libertate, decât aceea cu privire la supunerea în fața legilor divine, care libertate este lăsată de Dumnezeu A-tot-puternicul, omului, spre libera lui consimțire. Egalitatea nici nu e nevoie s'o mai discutăm, iar fraternitatea, — spuneți-mi unde și-au spus oamenii „frați“, dacă nu printre primii creștini? Ei au introdus acest cuvânt neîntrebuințat la antici până atunci și înlocuit, la Francezi, în 1789, prin „citoyen“. Inșă merg mai departe și spun, că chiar socialismul, ba încă în stadiul lui cel mai înaintat, cel mai utopic, se află cuprins în creștinism, întrucât — gândiți-vă la comunismul din primele vremuri ale creștinismului, care eră chiar printre laici, și la ordinele călugărești!

Eu spun, că în creștinism este mai mult chiar decât atât, pentru că el este *însuș spiritul binelui în viața socială*.

Acolo, de exemplu, egalitatea, în baza ideii că acela este întâiul, care este cel din urmă, îi face pe ucenicii lui Hristos, nu numai să nu caute a fi mai mari unii decât alții, dar chiar

a nu dori nici măcar egalitatea, ba încă, ceva mai-mult, îi face să dorească a fi mai mic decât alții, din dragoste pentru Isus, căutând să-L imite pe El, care a voit să fie cel mai disprețuit dintre toți oamenii, El care a fost omul-Dumnezeu! În privința libertății, nu numai că nu vrei să stânjenești pe aceea a altora, ci de bună voe renunți la a ta, pentru binele fraților tăi; astfel îl vedem pe Isus, căruia îi era în putere de a nu se face om și care totuși, din iubire pentru noi, s'a făcut om. Acelaș lucru, în privința proprietății nu numai că renunți să capeți ceva spre a posedă, dar dorești chiar, ca aceea ce eră al tău, să-l dai fratelui tău, ca să fie a lui. De aci rezultă un principiu de o imensă însemnătate: legile omenești vizează egalul, vizează *dreptul* cu corelativul sau *datoria*. Libertatea însăș este un echilibru între drept și datorie, cum spune Cicero: „*Servi legum sumus ut liberi esse possimus*“. Dar suntem servi și este totuș o abdicare dela ceva, ca să avem altceva în schimb. Omul are nevoie de societate, deci de compromisuri. Căci individul, prin natura lui, are pornirea de a domina. Acestui echilibru îi stă împotriva pofta de a supune, imperialismul, câtă vreme pe ceilalți îi domină ideea de a se devota pentru alții. Prima, evident, este odioasă; a doua, oricât ar părea, la prima vedere, paradoxal, este mai întâiu nerealisabilă și, al doilea, chiar de ar fi, ar duce la distrugere. Este un postulat, la fel cu figurile geometrice și definițiile algebrice; este în contra naturii, căci ori unde omul crează egalități, natura luptă și reface alte inegalități. Dacă tot uscatul s'ar nivelă, s'ar scufunda sub apă. Rămâne deci ideea de subordonare: pe aceasta numai Isus Hristos a spus-o și a practicat-o. Este simplă, da, recunoaștem, dar este divină și divinul nu poate fi decât simplu, pentru ca să poată fi pentru toți și complet. Așa e și în adevărurile lumii: apa, aerul, cari sunt mai bune, decât bucatele savante. Pentru această subordonare, trebuie însă înțelepciunea cea mare, trebuie bunătatea cea mare, pentru a o spune și a o face. Este ambiția de a fi cel din urmă, înlocuind pe aceea de a fi cel dintâiu; dorința de a fi ignorat, în locul aceleia de a fi glorificat. Este, într'un cuvânt, umilința creștină, în locul orgoliului lumesc. O pasiune și o forță egal de violentă, numai că *este constructivă, în loc de a fi distructivă*.

Avem în scurt deci ridicată la formula cea mai înaltă, dorința de a fi totul și aceea de a da totul. Vedeți deci, cum

doctrina creștină este cu totul alceva și cu mult mai mult decât toate celelalte sisteme de guvernare. Acelea nici nu îndrănesc a dori aceea ce creștinismul stabilește și dă, în acelaș timp.

Vedeți bine cum, observând religia creștină, mai mult chiar decât vârsta de aur ar veni pe pământ; căci vârsta de aur, cum ne-o descrie Ovidiu bunăoară, ar fi monotonă și plicticoasă, pe când cea creștină ar fi variată și plină de viață. De poliție, de militarie am scăpa, observând legea creștină, dar în schimb am avea varietatea anotimpurilor, am avea munca, care ne-ar da bucuria. Omul trebuie să-și exercite energia, căci de aici îi naște bucuria. Bucuria se naște din satisfacerea nevoilor, dar absolut a tuturor nevoilor fizice și mai ales intelectuale și morale: rațiunea mereu atentă și mereu mulțămită. Așadar vedeți dvoastră cât de nefondată este vorba, că creștinismul ar fi distrugând societatea și că Isus s'ar fi desinteresat cu desăvârșire de ocârmuirea pământească. Pentru aceasta se citează chiar cuvintele: „Împărăția mea nu este din lumea aceasta“. Se uită însă vorba cea mare: „Căutați mai întâiu împărăția cerurilor, restul vi-se va da vouă pe deasupra“. Acest „pe deasupra“ nu este un dispreț; dimpotrivă este bunăvoință și iubire pentru slăbiciunile omenești. Poate fi orice formă de guvernământ, dacă se observă însă legea lui Isus, se ajunge și pe pământ la rezultatele mai sus arătate. Și altfel vedeți iarăș un mare principiu creștin: doctrina lui Isus se poate împărtăși oricând, încetul cu încetul, fără a face rău nimăru. Nu procede revolutiv ci evolutiv, după cum a procedat Creatorul în natură, așa procede și prin doctrina Lui. „Nu am venit să stric legea, ci să o completez“. E o mare mângăere aceasta pentru noi, în chestia dela care atârnă fericirea supremă a individului, a genului omenesc: să nu fie un neomenos ultimatium: sau totul, sau nimic. Ci există nespus de multe grade în prinderea sufletului creștin.

Acesta, Dlor, este obiectul religiei, de a ne arată aplicarea acestor adevăruri, atât de generale, până în ultimele amănunte ale vieții noastre, arătându-ne totodată și mijloacele pe care adevărata biserică a lui Hristos, și numai ea, le posedă, pentru a le practica. Acesta este rolul religiei: de a ne ajuta ca fiecare din noi, în fiecare clipă să fim creștini, adecă până în fiecare amănunt al vieții noastre să contemplăm pe Dumnezeu și în fiecare clipă să tindem spre El, fiecare mișcare a

noastră să fie un act de iubire de Dumnezeu; aceea sărutare mistică pe care în Cântarea Cântărilor sufletul omeneșe o cere creatorului său!

Deci așa resumate, rolul filozofiei, pe de o parte, de a tinde prin cugetarea noastră la adevărul ultim, la adevărul absolut, și acela al religiei, de a cunoaște cum ființa aceasta supremă este și vrea să fie în legătură cu omul, de a ști ce a făcut El pentru noi și ce, spre fericirea noastră, avem noi de făcut pentru El, cu maximul de energie și fericire pentru individ și pentru omenire; toate acestea constituie și punctul de plecare pentru stabilirea programului acestor două materii și pentru modul de a le predă: obiectul unui întreg șir de conferințe.

Dar, în loc de a intra în acest domeniu, sfârșesc printr'o necesară observație: individul există, societatea de asemenea există, ținta ei există; vrând nevrând sau mergem spre ea, sau călcăm pe altă cale. Intr'o parte este lupta și chaosul, în partea cealaltă iubirea și ordinea. Intr'o parte e sbuciumul și năcazul de neînălțurat, în cealaltă, munca cea mai intensă, dar senină și fericită.

Trebuie ales; trebuie să o aleagă individul pentru sine, trebuie să o aleagă individul ca conducător al semenilor săi...

...De aceea¹⁾, Dl'or, termin cu o propunere: ceice convin că idealul creștin este așa, și în ființa lui și în rezultatele lui, cum l-am arătat mai sus, să vie să alcătuim un cerc pentru a-l studia și a-l practica. Fără șef, fără comitet, fără statute, fără fonduri și fără protecții; nu vrem decât o inimă sinceră și devotată. N'avem nevoie de nimic, din moment ce avem cu noi Inima cea divină a lui Isus. Isus Hristos n'a făcut statute și posturi pentru societatea lui, „biserica“, ci numai a spus sf. Petru ca după plecarea lui să-i pască turma și pentru aceasta i-a făgăduit pe Duhul sfânt și odată cu El durabilitatea pe veci. O poruncă de dragoste și Duhul Său! Spiritul creștin ajunge, pentru a da viață unui grup de discipoli ai lui Isus. Duhul să trăiască și restul va fi viu și organizarea necesară se va face, cum spuneam mai sus, pe bună înțelegere! Oricât de puțini vom fi, și doi și unul numai să fie, să vină și să lucrăm pentru aceasta, în următorul mod: odată pe săp-

¹⁾ Conferința Dlui Frollo termină cu frumoasa propunere, pe care încă o reproducem aci și carea credem că s'a realizat! (N. Red.).

tămână, un scurt timp de studii și tot atât timp de practică la săraci. O apropiere cu inima deschisă către un nenorocit bolnav sau sărac, îți deschide orizonturi mai mari decât un manual de filozofie. Studiul creștin, fără practică, este steril. Deci în acest sens caut în această sală fie și un singur suflet, care să vie cu inima deschisă, spre a lucra la acest scop. Mijloacele ni-le va da acela, care ne va fi mișcat inimile pentru a porni la drum! Oricât de utopice vă vor părea aceste gânduri și cu toate că-mi dau eu însu-mi seamă de quasi imposibilitatea lor — o spuneam mai sus că, deși posibile, mișcările tectonice în natură sunt rare — eu cred și nădăjduesc în înfăptuirea lor. Neamul nostru, cât a suferit el în trecutul lui și cât mai suferă încă și acum, cu toate acestea, vedeți unde am ajuns azi, față de vevodatele minuscule de acum 600 ani! Tot așa, viața creștină, în înțelesul în care am arătat mai sus. Dar neamul nostru are, pentru a spera, un titlu pe care nici un alt neam din lume nu-l are: este tocmai *imensa lui suferință*. Și în războiul acesta în care am contribuit așa de mult cu armele noastre la triumful dreptății, dacă alții au meritat mai mult, nici unul însă n'a meritat mai mult în raport cu suferința; căci dacă Serbia a fost și ea invadată și ocupată, noi am fost în plus și tradați și singurii loviți chiar de ai noștri. Ei bine, pe Dumnezeu nimic nu-L mișcă mai mult spre dărnicie decât suferința. De aceea, speranța noastră în El nu poate cunoaște margine; ce nu putem noi aștepta dela înflăcărata inimă a Aceluia, care poate și dorește să dea totul, fără a putea să piarză nimic? Facem făgăduința, cu acest prilej, noi cei cari credem, că ne vom închină din tot sufletul pentru ceilalți dintre noi cari nu cred, ca să crează și ei și prin aceasta era fericirii să înceapă pentru scumpa noastră țară.

Iosif Frolo.

Insemnări.

Concordat și toleranță confesională! O temă actuală! Mai ales la noi, în România mare! Cine nu crede, resfoiască organele de publicitate ale fraților ortodoksi!

Pe tema Concordatului, adecă pe tema unei învoieli, a unei convenții, de natura celor internaționale, ce se pregătește să se închee între regele românilor și între biserica catolică, iată cea mai aprigă și mai intolerantă luptă religioasă, deslănțuită

din partea aceloră, cari, e drept, pe buze totdeauna poartă acest cuvânt, pentruca în fond și în realitate să dovedească cea mai crassă intoleranță.

Cel puțin catolicii sunt mai sinceri! Ei fac întors: nu admit, *ca principiu*, libertatea conștiinții, dar o profesază în viață, o practizează *în faptă!* Uresc eroarea, dar iubesc persoanele ce sunt în eroare! Și au dreptate! Biserica catolică propunând și învățând libertatea de conștiință s'ar potrivi cu Academia de știință, carea ar proclama dreptul de a zice: de două-ori doi fac — cinci! — Repetăm: e vorba de principiu și nu de practica lui!

Dar, să revenim la obiect! Iată-ne în plină luptă confesională! Durere, nu în cadrele revistelor teologice și de specialitate, ci în gazetele zilnice, în biserici, pe stradă. Se spune că la București preoțimea ortodoxă de pe amvon agită în potruva uniților și a Romei, cu vorbe ca: Roma vrea să reboteze pe ortodoxi, etc. etc. — Nu știm dacă nu s'a ajuns cumva, ca și pe vremuri, și la vre-o moțiune, prin carea să se ceară espulzarea din România mare a tuturor preoților uniți și catolici, ori chiar la expulzarea tuturor credincioșilor ce se „închină“ Papei dela Roma. — Vedem că organe, cu pretenții de seriozitate, ca „România Nouă“, reproduc cereri ca aceea a părintelui protopop Borzea din Făgăraș, de a se lua, cu puterea, uniților de acolo biserica brâncovenească, ce uniții o folosesc de mai bine de două sute de ani, și carea a fost odată și catedrala singurului episcop român din Ardeal, care era unitul Ioan Giurgiu de Patak, antecesorul și în sentimentele românești al marelui Inochentie Micu Clain!

Mai restă numai, ca să vină de nou câți-va călugări ruși ori sârbi, și cu sprijin de soldați — austro-ungari, să cuture satele și să înceapă a desgroa pe toți cei îngropați cu preot unit, ca să-i prohodească a doua oră preotul ortodox și să șcurme și pământul din altarele și din bisericile unde au slujit când-va preotul unit, cum s'a făcut în părțile Aradului pe la mijlocul veacului al 18-lea, ori, cum mai spune Barițiu, în Istoria Transilvaniei, că prin Banat și în părțile Aradului era socotită ca păcat de moarte șederea ori chiar mâncarea la masă cu un — „uniat“.

Toate acestea, spre mai marea glorie a — ortodoxiei și spre marele folos (!?) al României-Mari!

În fața acestor apariții regretabile, noi uniții ne vom păstra calmul. Avem încredere în bunul simț al poporului românesc, în înțelegerea superioară pentru interesele neamului și țării noastre, a celor ce sunt puși în fruntea ei și avem încredere în Acela, care a zis: „Iată eu cu voi sunt în toate zilele, până la capătul veacului!“ Noi știm că Intemeietorul Bisericii a prezis scârbele ce vor veni asupra învățăceilor săi, știm că „de am fi din lume, lumea ar iubi pe ai săi, iară căci nu suntem din lume, ne urește pe noi lumea“. Și tocmai în aceste prigoniri vedem noi semnul *adevăratel* bisericii a lui Hristos: „nu poatefi sluga mai mare decât domnul său!“

Nu vom înceta însă a continua să lămurim, pe cei de bună credință, asupra rostului acestui concordat, asupra nevoiei unui acord statornic cu Roma, asupra foloaselor ce țara românească le poate avea de pe urmele lui.

Pe cei de bună credință! Despre cari credem că sunt marea majoritate în aceasta țară.

Față de ceilalți, cari „lăpădând buna cunoștință, din credință au căzut“ nu putem să aplicăm altă sentință, decât cea rostită de sf. Pavel, la I. c. Tim. 1, 20, asupra lui Himeneu și Alesandru!

Vom continua să încreștăm la această rubrică ceea-ce se scrie *pro* și *contra* concordatului, vom pretinde dela frații, cu cari am muncit alături și am suferit alături, să-ne dea voie să fim noi uniții tot așa de Români ca și în trecut, să luptăm și în viitor pentru interesele acestui neam, căruia tocmai unirea cu Roma i-a adus, cu un ceas mai înainte, unirea politică într'o singură țară! — Lecții de patriotism românesc biserica română unită nu are nevoie, și nu a avut nici odată, să primească dela nime, nici chiar dela „Telegraful Român“ care, nu tocmai de mult, proelama pe fie-iertatul Mangra Vazul de — mucenic al neamului! (m.)

*

„Fantoma Concordatului“ în „Telegraful Român“. Confratele „Telegraful Român“ în nr. 14, dela 1 Martie c. este ispitit de „Fantoma concordatului“, într'un prim articol.

Comentând declarația făcută în Senat de către Ministrul de externe, Dl. Take Ionescu — căruia îi trage la îndoială „*tubirea de neam, de țară și de biserică*“ — articolul găsește condițiile concordatului în „*flagrantă contrazicere cu însași constituția țării*“, întru cât concordatul pretinde pe seama

bisericii catolice paritate absolută de drepturi, cu celelalte confesiuni din România și deci și cu religionea ortodoxă română, „religiunea dominantă“ din constituția de până acum a Regatului vechiu. — Vorbește apoi articolul, într'o suflare, despre *Placetul regesc* (asupra căruia vom reveni!), despre *ordurile și congregațiile catolice*, despre cari scrie, din cuvânt în cuvânt: „șleahța călugărilor din apus, cari unși cu toate unsoarele, înarmați cu armele „civilizației moderne“ vor înficia într'o măsură și mai mare atmosfera vieții publice din România“. După-ce se mai amintesc și *școlile confesionale, fondul religios* al Ungariei, „*blăstămatele de reversalii*“ și după o aluzie puțin potrivită la adresa I. P. S. Sale Mitropolitului Suci, articolul se termină.

În tonul în care scrie „Telegraful Român“ noi nu putem scrie, din pur respect pentru cetitorii noștri!

Că noi, Biserica unită *dorim* să se încheie acest concordat, dorim să se ajungă la o înțelegere cu Roma, fixându-se, printr'o *convențiune*, carea în limbajul Romei se numește concordat, raporturile dintre regele nostru și dintre biserica română, o facem pentrucă, printr'o fixare a drepturilor și datorințelor reciproce, voim să trecem odată preste atâtea prilejuri poate de neînțelegere, preste nevoia de pertractări din caz în caz, pentruca, în sfârșit, să fie cărări stabile pentru o dezvoltare normală și în interesul ambelor părți, și a bisericii și a statului. Ca și în ori-ce alte convenții de natură internațională, dorim să se știe de toată lumea, care este calea pe carea — date fiind raporturile noastre dogmatice și de drept bisericesc cu Scaunul papal — avem de a merge, pentru a ne aranja și noi situația, într'un chip cum nu a fost posibil să o facem pe vremea stăpânirii ungurești, pentru a putea munci și mai mult în interesul, pentru cultura și prestigiul neamului nostru.

Ne gândim în rândul al doilea, noi Românii uniți cu Roma, — și de sinceritatea acestui gând *nu dăm voie să se îndoiască nimenea!* — că învoiala cu Roma, concordatul este forma *unică* potrivită pentru a cuprinde, în cadrele statului românesc, nu numai trupurile, ci *înseși sufletele* celor mulți străini de limba noastră, ale căror orientări sufletești sunt și astăzi îndreptate spre — Budapesta ori spre primatele Strigoniului!

Că proiectul de concordat, așa cum îl vedem publicat în gazete, ar fi în „flagrantă contradicere“ cu Constituția țării, e adevărat, dacă ne gândim numai la Constituția *vechei* țări românești, la Regatul vechiu, ale cărui granițe erau, spre miază-noapte și apus, Carpații! Dar astăzi, când granițele noastre se întind până aproape de Tisa și până la Nistru, când populația țării s'a urcat mai mult decât la dublu, când cuprindem în hotarele noastre atâția cetățeni, cari vorbesc alte limbi și se închină sub altă formă a creștinismului, astăzi va ști și „T. R.“ că aceasta Constituție a țării este pe calea de a fi schimbată, pentru ca ea să corespundă nouilor raporturi și principiilor de drept, preconizate de evoluția civilizației moderne europene. Astăzi, în lumea de acum, într'un stat cu populație, eterogenă ca religie, a mai vorbi în Constituția țării despre „religie dominantă“, este întru adevăr o mentalitate medievală! — Preste vechia Constituție a țării vechi s'a trecut doar în atâtea privințe, iar, fiind vorba de privilegii, în țara nouă românească biserica ortodoxă își va putea câștiga și menține prestigiul numai prin muncă creștinească, pozitivă și în proporție cu numărul credincioșilor săi, prin *aceasta muncă* asigurându-și rolul de religie dominantă, iară nu — prin privilegii constituționale!

Să mai încreștăm din frazele intoleranței?

Iată d. p. fraza tocită, că: *ortodoxia a susținut neamul nostru* în veacurile trecutului de restriște!

Ca în taină, spunem că aci în Ardeal, când s'a făcut unirea cu Roma, nu mai erau aproape de loc ortodoxi de răsărit, ci erau ortodoxi — calvini și ortodoxi-reformați! Dacă noi existăm ca Români astăzi, existăm nu din cauza „ortodoxiei“ ce o profesază „T. R.“ ori „Dacia“ etc., ci a fost viçoarea neamului nostru, a sângelui moștenit dela strămoșii cuceritori ai lumii, au fost tradițiile și fondul sufletesc *adus dela Roma*, pe cari numai în parte le-au putut năbuși Grecoteii și Bulgăroii, cu cari ne-a legat, spre nenorocirea noastră, tocmai aceasta ortodoxie!

Iar dacă ținem cu orice preț să spunem că religia încă este un factor istoric — să admitem: cel mai însemnat! — al conservării neamurilor, atunci să întoarcem foaia și să ne întrebăm: *care religie a contribuit la păstrarea ființei naționale a Polonilor*, față de moscovitismul de 10 ori mai puternic, decât cum au fost Ungurii? Ori, luptele pentru libertatea na-

țională ale *Irlandezilor*, față de puternicul Albion — de o sută de ori mai puternic decât stăpânitorii noștri de odinioară dela Budapesta! — se pot închipui, se pot explica altfel, decât prin alipirea Irlandezilor de Roma catolică?

Nu-i așa, Domnilor, că fiecare foaie își are două pagini?

Și, ca să încheem, de astădată, reproducem o mică „spicuire“ ce o găsim într'o carte veche și căreia îi putem pune titlul „*Ortodoxia și naționalitatea Română*“. Autorul cuvintelor spicuite este: Dimitrie Cantemir, ortodox get-beget, trăind între anii 1673—1723. În cartea sa „*Descriptio Moldaviae*“ la partea III. cap V, el scrie acestea: „Mai înainte de Conciliul ecumenic din Florența (anul 1439) Moldovenii au scris cu litere latine...“ „Dupăce însă mitropolitul Moldovei a mers la acel Conciliu și acolo s'a dat pe partea Latinilor, succesorul său: Theoctist... bulgar de origine, ca să stârpească tot aluatul Latinilor din biserica moldoveană... a îndrumat pe Domnul Alexandru cel Bun... ca să scoată și literele latine din toate scrierile și cărțile și să introducă în locul lor pe cele slave“.

Sapienți sat! / Central University Library Cluj

(v.)

Cronică.

Cualificarea profesorilor de religie. Cerculariul arhidiecezan din 8 Februarie a. c., publică normele după cari au să se cualifice ceice voesc a deveni profesori de religie la școli secundare.

Ca echivalent al examenului *fundamental* obișnuit la profesorii de școli secundare, se socotește absolutoriul teologic, iar *examenul de specialitate* (teologic) se va face inaintea unei comisiunt instituite de către consistoriul arhiepiscopesc în înțelegere cu Ordinariatele episcopoești. Obiectele acestui examen oral sunt: Apologetica, teologia dogmatică specială, teologia morală, istoria universală și particulară și liturgica. Afară de aceasta: o lucrare de clauzură, asupra unei teme date de comisie, în extensiune de cel puțin o coală scrisă. *Examenul pedagogic* se va face în fața unei comisiuni delegate din partea universității, în care comisiune participă și biserica noastră printr'un reprezentant al ei.

Terminul proxim extraordinar pentru examenul teologic este fixat pe zilele 30 și 31 Martie c. Terminii ordinari ai

acestui examen se vor fixa din partea consistorului mitropolitan pe o zi din a doua jumătate a lunilor Iunie și Sept. a fiecărui an. — Amănunte despre taxele de examen, cererile de admitere, și ajustarea lor, a se vedea în circulariul amintit! (m.)

*

„Zona culturală“ dela noi, — adică județele Maramureș, Sătmar, Sălaj, Bihor, Arad, Torontal și Timis — se scrie, că își are preliminară în budgetul anului 1921/2 suma de 255,000 Lei, drept primă de ajutor membrilor corpului didactic dela școlile din județele înșirate.

Credem că nu s'ar impune nicăiri mai mult ca în *Secuime* aceasta zonă culturală, adică încurajare specială a preoților și învățătorilor cari muncesc cu zel în teritoriul acela.

S'a gândit cine-va din cei dela cărma țerii, la acest lucru? (v.)

*

„Congres biblic“ la Sibiu. Asociația „Andrei Șaguna“ a clerului mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Bănat, Crișana și Maramurăș, — având arhierasca binecuvântare, — convoacă al II-lea congres ordinar, ca *Congres biblic* (!) al preoțimii, pe zilele de 16/29 și 17/30 Martie. a. c., la care sunt „binevăzuți reprezentanții clerului român și a celorlalte confesiuni din Țară, precum și oaspeți“, cu următorul Program:

1. Slujba sfintei liturghii în catedrala mitropolitană, cu predică și chemarea Duhului sfânt. — 2. Deschiderea congresului prin prezident. — 3. Preotul și cuvântul lui Dumnezeu. (Cuvântare, după care urmează împărțirea sf. Biblii, ediția sf. Sinod, între preoții prezenți). — 4. Raportul comitetului central. — 5. Raportul casierului. — 6. Problema păstoririi de suflete între noile împrejurări de viață. — 7. Atitudinea preoțimii în viața politică. — 8. Discuție asupra concordatului. — 9. Biblia și vinața sufletească a poporului. — 10. Unificarea bisericească. — 11. Dotația clerului. — 12. Propuneri.

Dintre 11 puncte ale programului, sunt 2 cari se ocupă și cu Biblia, iar discuția Concordatului nu putea să — lipsească! (v.)

*

Institutul Pontifical Biblic (Pontificium Institutum Biblicum) cu începerea anului 1921 publică o nouă revistă periodică, intitulată „*Verbum Domini*“ (Cuvântul Domnului), cu

gândul de a populariza cunoștințele biblice mai înalte. pentru cultivarea cărora s'a întemeiat ceva mai înainte revista „Biblica“.

Această nouă revistă de popularizare va contribui, fără îndoială, la răspândirea cunoștințelor biblice în masele largi ale publicului, precum și la sporirea dragostei ce trebuie să avem pentru cuvântul lui Dumnezeu. Ea face excelente servicii tuturor preoților și vestitorilor cuvântului dumnezeesc. Revista apare lunar. (ig.)

*

Cei dintâi episcopi catolici în Ceho-slovacia.

Nunțiul Apostolic din Praga, Monseignorul Micara, a consacrat în catedrala din Nitra pe cei dintâi trei episcopi cehoslovaci numiți de papa, după constituirea republicii cehoslovace.

La ceremonie, a asistat un ministru, din partea guvernului, și multe autorități civile și religioase.

Prezidentul Masaryk a trimis o telegramă de felicitare noilor episcopi, cari au ținut discursuri în cari au vorbit de unitatea republicii cehoslovace.

Presa, chiar și cea socialistă, dă acestui eveniment o mare importanță politică, de oarece, în trecut, episcopii din acele regiuni erau, în majoritate, unguri. (ix.)

*

Aflarea corpului Sf. Iosafat. Sf. Iosafat Kuntsevic, arhiepiscopul rutean unit în Polotsk a suferit moarte de martir în anul 1623 pentru apărarea eroică a unirii făcute cu Roma. Rușii albi, polonii, litvanii și rutenii îl țin în mare venerațiune. Primul pas pentru beatificarea lui l'a făcut Papa Urban al VIII. în 16 Maiu 1643, iară Papa Piu al IX. în 1867 îl canonizează. Osămintele sfântului, cari odihneau în catedrala din Polotsk, în urma persecuțiunilor pornite contra catolicilor la începutul veacului al XVIII. de țarul Petru I., au trebuit duse în anul 1769 în biserica părinților Basilitani din Biala. În urma ordinului guvernului rusesc, mănăstirea părinților basilitani în 1867 a fost suprimată și rușii au luat în posesiunea lor biserica, împreună cu moaștele venerande ale sfântului martir. Se înțelege de sine, că nu peste mult osămintele sfinte au dispărut, spre nespusa mâhnire a catolicilor credincioși. Zădarnice au fost toate încercările credincioșilor, mai ales ale Arhiepiscopului Szeptyckyj, de-a afla ceva despre soarta lor.

Acum cet m în „Roma e l'Oriente“, o descriere foarte emoționantă, cum secretariul susnumitului Arhiepiscop, Părintele bazilitan Paul Demczuk, pe urma indicațiilor unui soldat, a reușit, să afe osămintele sfinte, corpul intact, într'un subteran al bisericii din Biala, de unde le-a transportat în biserica sf. Barbara din Viena, dându-le în grija preoților ruteni. Se așteaptă decisiunea finală a autorităților bisericești cu privire la locul, unde se vor așeza spre veșnică odihnă! În adevăr, mare e Dumnezeu întru sfinții lui! Tellus.

Cărți, reviste, ziare.

„Transilvania“ nr. 11 din Nov. 1920, are între altele, 34 pagini frumoase de „Meditații în mijlocul naturii“ scrise de Dr. A. Nicolescu, tractând existența lui Dumnezeu dovedită din contemplarea naturii, și cu argumente luate din biologia științifică, pe urmele celor mai de valoare autori moderni, cari s'au ocupat de problemele acestea.

Celelalte contribuții ale revistei, sunt de asemenea la înălțimea literară cuvenită.

„Roma e l'Oriente“, revista dela Grottaferrata, pentru unirea bisericilor, în nrul de pe Ian.—Martie 1920, sosit nouă abia săptămânile acestea, are la Cronică o foarte bogată informație despre lucruri, cari ne interesează ca Români.

Așa, între altele, găsim un rezumat al istoriei colegiului grecesc, din ultimii 10—15 ani, unde au crescut atâta dintre clericii noștri în trecut, o mică schiță istorică a bisericii cinstite nouă de cătră papa, în plin centru a Romei (via delle Coppelle), adaptarea ei pentru ritul nostru, pictarea iconostasului, inaugurarea ei făcută la 29 Febr. 1919, cu care prilej Păr. Vas. Lucaciu a celebrat o liturghie solemnă, și la carea se speră că se vor transporta când-va și osămintele vlădicăi Inochentie Micu Clain († 1768) înmormântat acum în biserica sf. Serghie și Vach, aparținătoare Colegiului ruten. Acest din urmă colegiu, încă nu s'a redeschis, după marele războiu!

O dare de seamă despre Institutul Pontificiu Oriental fondat de Benedict XV prin Motu propriul de dto 25 Octombrie 1917 — descriind organizația lui, programa de studii, cari se pot grupa în 3 secțiuni: 1) științele fundamentale (teologie, drept, liturgie, istorie) 2) științele auxiliare (patrologie,

șipatris tică, istorie literară, arheologie, geografie, ecclesiologie) și 3) cursul de limbi (grecă, rusă, syră, arabă, coptică, armenă, amharică, georgiană etc.).

O foarte amenunțită dare de seamă despre România de astăzi, raporturile sale bisericești, o cronică fidelă a schimbărilor de ierarhi — atât uniți, cât și ortodoxi — ce s'au făcut dela unirea tuturor Românilor, la cari cronicariul adaugă dorința ca frații noștri separați de Roma să — poată avea un episcopat evlavios și învățat. Fără de aceasta, nici reforma învățământului clerical, nici sforțările cele mai bine intenționate nu vor aduce nici un serviciu. „Ravagiile ce le face raționalismul, indiferența religioasă nu pot fi combătute prin formalismul și prin spiritul de opoziție față de catolicism, cari nu pot mântui nimic și pe nime“.

Revista mai cuprinde și alte lucruri interesante și vrednice de știut. Vom mai scoate din ea și noi câte ce-va, în numeri viitori. (x.)

*

„Unirea“ nr. 11, crede că sinoadele protopopești din primăvara asta, ale preoțimii noastre, au prilejul, ca să-și spună și ele cuvântul lor în chestiunea concordatului, nu în tonul intolerant și jignitor, în care grăește clerul ortodox dela București și de airea, ci așa cum trebuie: demn și hotărît, ca un cler conscient de trecutul său și al bisericii unite, cu aceeaș dragoste sinceră și cu aceeaș orientare largă asupra intereselor țării și a neamului nostru, cari au fost caracteristice preoțimii noastre în trecut.

Suntem de acord! Sinoadele protopopești să o facă! (v)

*

„Voința“ din Cluj, în nrul său din 11 a l. c. înregistrând apariția revistei noastre, ne învrednicește și de o mică *apreciare* la carea, din sinceră considerație față de ziarul „Voința“, ținem să reflectăm:

Fie deplin convins recenzentul „Voinții“ că profesorul, „care umple paginile de filozofie“ ale revistei noastre, este în măsură să aprecieze și să recunoască tot ingeniul filozofilor moderni. Faptul acesta însă nu poate servi de motiv, ca să nu fixeze și împrejurarea aceea dureroasă, că acești filozofi, în loc să-și folosească talentul primit dela Dumnezeu pentru ilustrarea și întărirea credinței religioase a popoarelor, l'au îndreptat în contra aceleia, nizuindu-se din toate puterile a-o ridiculiza și bagateliza. Nici un creștin de ex. nu se va în-

cumeta să susțină, că Hegel sau Kant au contribuit cu ceva la întărirea concepției creștine despre lume, despre om și menirea lui. Kant, cel puțin, în partea a doua a Criticei sale, admite existența lui Dumnezeu, Hegel însă din toate puterile cearcă să arete *absurditatea* existenței personale a unei ființe afară de lume și manifestările ei. — Respectăm „vederile marilor genii“, dar să nu ni se contesteze nici nouă dreptul, de a ne spune învățătura cu privire la concepția genuină a creștinismului.

„Pretențios și gol“ și mai ales — „ridicol de superficial“ este recenzentul, care crede că a spus ce-va ingenios, când ne atribue nouă — „obiceiuri iezuitice“ și care nu redă corect nici înțelesul primului nostru articol, în care se pledează, nu pentru „necesitatea unei noi traduceri a bibliei românești“ ci tocmai pentru menținerea textului lui Clain, concludându-se la o nouă editare a aceluia.

Inzadar vom aștepta deci obiectivitate și judecată imparțială dela D-Sa, într'o materie atât de intricată, cum este filozofia!

Iar apologia moralei creștine este mai potrivit, în tot cazul, să o facă un profesor, a cărui preocupare este tocmai aceasta, de cât Dl recenzent al „Voinții“.

Supărarea D-Sale, carea credem a ști de unde vine, fără ca noi să fim de vină! — este un rău sfetnic, în materie de recenzii (t)

*

Protosinghelul Agafton Otmenedec: **Unificarea bisericii**, organizație autonomă și canonică, București, tip. Gutenberg, 1920. Prețul 2 Lei.

Un interesant proiect de organizare al bisericii ortodoxe din România întregită, pregătit în vederea unificării bisericii. Un fel de „Statut organic“. cuprins în 146 §-i și care se remarcă prin spiritul adevărat bisericesc — departe de cesaropapismul bizantin, ca și de liberalismul protestant — ținând samă de dogme și canoane, și în multe privințe orientându-se după spiritul desvoltării bisericii apusene. — Nu ne facem iluzii, că acest proiect va deveni vre-odată lege organizatorică a bisericii ortodoxe, deși avem credința că autorul (pseudonim?) tradează o mare competență în materia de cărea se preocupă și încercarea lui este de bună credință. „Grija de a împăca cele ale zilei, cu cele veșnice, și de a asigura Bisericii

ziua de mâne, m'au călăuzit, spune autorul, tot atât, cât frica de Dumnezeu și iubirea de neam“.

Cadrela externe ale acestei organizații ar fi: patriarhatul Românilor, cu 4 mitropolii, anume: 1. *Ungrovlahia* (cu sufragani Craiova, Buzău, Roman). 2. *Moldova și Suceava* (cu Cernăuți, Chișineu, Hotin și Huși). 3. Sibiiu (cu Arad, Oradea-mare, Severin (în locul Caransebeșului) și Cluj și 4. *Constanța* (cu Ismail și Galați).

Alegerile se fac de cătră Soboarele respective: Marele Sobor pentru alegerea Patriarhului, Soborul eparhial pentru mitropoliți și episcopi. Legiferarea în materie spirituală și canonică o face sf. Sinod. Ajutători în conducerea trebelor sunt Consistoarele: al Scaunului Patriarhal și cel Eparhial, cu un număr fix de asesori, dintre cari, până la $\frac{1}{2}$ numărul, pot fi laici.

Statului i-se rezervă anumite drepturi de onoare, și la alegeri dreptul de a recuza, înainte de alegere, persoanele neagreate.

Proiectul urmărește organizarea până la singuraticile parohii și mănăstiri. Are câțiva §-i despre procedura canonică, prevăzând ca să se întocmească un nomocanon de judecată bisericească, ce va trebui să fie confirmat și prin decret regal. — Prevede proiectul și întocmirea unei reguli de viață călugărească „potrivită vremilor și învățaturii sf. Vasile cel mare“, ținând samă, pe cât posibil, „de nevoia ca fiecare mănăstire să se poată întreține din munca călugărilor dintr'însa și să devină negreșit un focar de viață creștină și călugărească.“ Art. 125 prevede și o școală de noviciat, „seminar călugăresc“, — pentru educația necesară dezvoltării monahismului.

Dispoziții privitor la moștenirile după persoanele bisericești, înființarea unui timbru eclesiasc pentru dispense, cereri etc., pe urma dispoziții penale închee interesanta broșură!

*.

(x.)

A apărut:

Nicolae Popea și Ioan M. Moldovanu, discurs de recepție rostit la 8 Iunie 1920 în ședința solemnă a Academiei Române de I. Lupaș, cu răspuns de N. Iorga, București, Librăriile „Cartea Românească“ și Pavel Suru 1920. Prețul 4 Lei. — Vom reveni!